Helmonds Heem

Bibliotheek en Prentenkabinet
Provinciaal Genootschap
en Wetenschappen
Noord-Brabant 's-Hertogenbosch

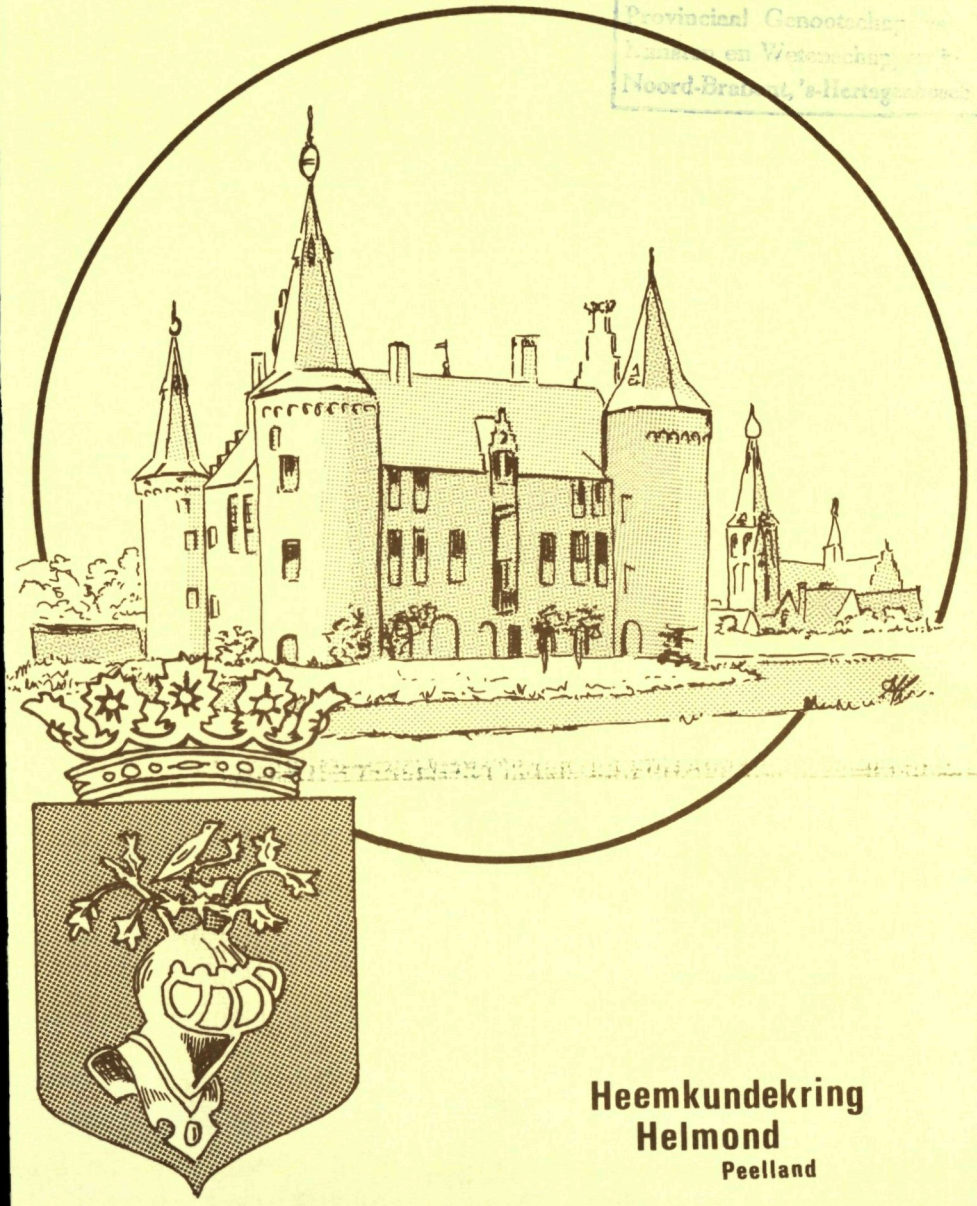

Heemkundekring
Helmond
Peelland

Uitgave van Heemkundekring
HELMOND
Peelland

Opgericht 24 mei 1948

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT

December 1985; nr. 4

Inhoud:

Armenzorg in Helmond 3
Hans van Bussel

Helmondse artsen, apothekers en vroedvrouwen tot 1900 23
J. van der Heijden

Onze wandelgebieden 42
Jan Zeeuwen

Inhoud Helmonds Heem 1985 47

Secretariaat en abonnementen:

C. van Lierop, Helmondselaan 1
5702 NL Helmond

Redaktie:

G.J. van Bussel
G. van Hooff
H.A. van Krieken
J. Zeeuwen

Redaktie-adres:

Trambrugweg 3 - 5707 XZ Helmond
Telefoon 04920-32783

Typewerk: Mevrouw van Mierlo
Mierlo

Kringlidmaatschap, inklusief abonnement: f 25.– per jaar
Abonnement zonder kringlidmaatschap: f 15.– per jaar

Penningmeester:
H. van Laarhoven, Steenweg 59
5707 CE Helmond

Giro 26.41.099
Amrobank Helmond:
rek. nr. 48.80.23.300

ARMENZORG IN HELMOND

Een studie over de instellingen van weldadigheid in de periode 1870-1912.

Hans van Bussel

RECTIFICATIE: Door een misverstand tussen redactie en typiste is bij de eerste aflevering van dit artikel, in het vorige nummer van Helmonds Heem, zowel een foutieve titel (Helmond een sociaal-economisch schets) als een verkeerde schrijversnaam vermeld. De juiste titel vindt U hierboven, de juiste naam van de schrijver is Hans van Bussel.

4. DE VERENIGING VAN DE H.VINCENTIUS à PAOLO.

De Vereniging van de H.Vincentius à Paolo, kortweg Vincentiusvereniging, werd in 1833 in Parijs opgericht door Frederic Ozanam. Hij vond dat de grote armoede in Parijs niet alleen moest worden bestreden door priesters en religieuzen die zich inzetten voor de Christelijke naastenliefde, maar dat ook leken zich het lot van de armen moesten aantrekken. Ozanam vormde een groep van studenten om zich heen die iets aan de armoede wilden doen. Het ging hen in de eerste plaats niet om het uitdelen van geld, maar om de ontmoetingen en gesprekken met armen. Zo ontstond de Vincentiusvereniging, genoemd naar Vincentius à Paolo, een Fransman die zijn leven lang was opgekomen voor de armen.
Het idee vond in de katholieke wereld grote weerklank. Het doel van de vereniging wordt in de statuten van de Helmondse afdeling als volgt omschreven: " Het lenigen van geestelijke en lichamelijke nood in arme huisgezinnen, het zorgen voor een R.K.-opvoeding voor arme of verlaten kinderen, en het beoefenen van andere liefdewerken, door hetwelk de heiliging der leden wordt bevorderd " (12).

De Organisatie

De Vincentiusvereniging kenmerkte zich door haar streng hiërarchische en strakke organisatiestructuur. In Parijs zetelde de Algemene Raad, het middelpunt van de gehele organisatie. Elk land had een eigen hoofdraad : in Nederland was die in Den Haag. Zij had de leiding over de conferenties, zoals de afzonderlijke afdelingen genoemd werden, in het land. Bestonden in een gemeente meerdere conferenties, dan werd een Bijzondere raad ingesteld als schakel tussen de hoofdraad en de conferenties. In Helmond was in de 19e eeuw maar een conferentie, omdat er maar één parochie was. Die Helmondse conferentie werd in 1848 opgericht op initiatief van de fabrikant Arnoldus Bots. Het aantal leden bedroeg 25.

Vincentius à Paolo

De Vincentiusvereniging was alleen voor praktizerende katholieke mannen, die in staat moesten zijn anderen financieel te helpen. De werkende leden kwamen wekelijks in vergadering bijeen.
Na 1860 nam de interesse sterk af. De wekelijkse bijeenkomsten werden gestaakt. Alleen de bedelingen gingen nog door tot 1877, door toedoen van A.Bots.
In datzelfde jaar werd de vereniging weer opnieuw opgericht door deken W.L. van Asten. A.Bots werd opgevolgd door J.F.Sanders. In 1877 werd in Helmond ook een Elisabethvereniging opgericht. Beide verenigingen besloten samen een bedelingshuis te bouwen. Dit gebouw werd in 1883 geopend.
Het fungeerde als vergaderlokaal en magazijn voor beide verenigingen, maar ook andere groeperingen maakten er gebruik van.
De voornaamste bron van inkomsten voor de Vincentiusvereniging was de wekelijkse collecte onder de werkende leden, die een verplichting was voor elke vincentiaan. Daarnaast werden er maandelijks collecte gehouden in de kerk, en ook waren er giften, opbrengsten van liefdadigheidspredicaties, legaten en schenkingen.

De Ondersteuning.

Deze werd voornamelijk bepaald aan de hand van huisbezoek. Voor men tot bedeling aan een gezin overging, vond eerst een onderzoek plaats en werd de toestand van het gezin in de vergadering besproken. Er werden dan twee vincentianen aangewezen die het gezin minimaal een maal per week bezochten. De bedeelde gezinnen dienden zich geheel aan de regels van de vereniging te houden.
De voorkeur ging uit naar arbeidersgezinnen met kinderen, die door tijdelijke omstandigheden als ziekte , gebrek aan werk enz. ondersteuning nodig hadden. (Bijlage 3) Die ondersteuning bestond uit goederen, die op door vincentianen uitgeschreven bonnen werden verstrekt. Soms was er geldelijke steun. In 1904 bestond die bedeling uit : drie porties brood, drie porties meel en drie porties rijst per week. Verder een paar

lakens, een hemd of borstrok of onderbroek en een krib per persoon per jaar (13). Soms kreeg men nog een halve liter melk per dag. Schoenen en kleren werden verstrekt als de oude versleten waren. Om aan kleren te komen werd elk jaar een huis-aan-huis-actie georganiseerd om oude kleren op te halen.
De regels waaraan de bedeelden zich te houden hadden waren zeer uitgebreid. Bij het huisbezoek kwam men kijken of alles zindelijk, schoon en netjes was, maar ook de kinderen werden gecontroleerd op schoolbezoek, catechismus en biecht. Over dit huisbezoek liepen de meningen zeer uiteen.
Naast het huisbezoek, wat het voornaamste liefdewerk was, was er in de 19e eeuw ook een spijskokerij en een weefschool, die echter beide niet lang bestonden.
In 1907 werd een commissie kinderbescherming opgericht, die kinderen verzorgde die aan de regering ter beschikking gesteld waren. Ook werden aan het begin van deze eeuw de stille armen door de Vincentiusvereniging onder de hoede genomen. Bij hen was de armoede meestal niet goed zichtbaar. Er waren veel kleine zelfstandigen bij die niet tegen het concurrerende grootbedrijf op konden. Zij werden niet rechtstreeks bedeeld,maar kregen geld via familie of pastoor.In W.O.II werd gestart met het woonwagenwerk.

5. DE SINT ELISABETHVERENIGING.

De St. Elisabethvereniging ontstond in 1842 in Duitsland en is genoemd naar de H.Elisabeth van Thüringen (1207 - 1231).
De Elisabethvereniging was niet, zoals de Vincentiusvereniging, één grote organisatie met vele vertakkingen. Ze kende alleen lokale verenigingen die geheel zelfstandig opereerden. De Helmondse vereniging werd in 1878 op initiatief van deken W.L. van Asten opgericht. De eigenlijke stoot tot de oprichting kwam van wijnhandelaar J.L.F. de Bruin, die in 1877 na zijn dood ƒ 1000,- naliet voor de oprichting.

De vereniging bestond alleen uit dames, gehuwd of weduwe, die werkend lid waren. Verder waren er ere-, en hulpleden, die elk jaar een bepaald bedrag ter beschikking van de vereniging stelden, maar niet deelnamen aan het huisbezoek en de vergaderingen. Het doel was ook hier : heiliging der leden door het beoefenen van werken van Christelijke naastenliefde. In 1883 kon de Elisabethvereniging ook gebruik maken van het nieuwe bedelingshuis, waar vanaf toen de wekelijkse bijeenkomsten plaatsvonden. In dat bedelingshuis was ook het magazijn gevestigd, en er werden kooklessen gegeven aan meisjes die thuis het huishouden moesten runnen.

Ook de Elisabethvereniging kreeg geen subsidie van de gemeente. De belangrijkste inkomsten werden ook hier gevormd door de wekelijkse collecte op de vergaderingen. Maar ook was er een jaarlijks terugkerende kerkcollecte, verder de bijdrage van de ere- en hulpleden en bovendien de schenkingen en legaten, die soms niet onaanzienlijk waren. Indien de uitgaven de inkomsten overtroffen, dan was er altijd nog de afspraak met de Vincentiusvereniging, dat deze, indien mogelijk, zou bijspringen. Bij de Elisabethvereniging ging het grootste gedeelte van de uitgaven ook naar de bedelingen.

De Ondersteuning.

Bij de ondersteuning vormde het huisbezoek ook het voornaamste element. Voor tot bedeling werd overgegaan, vond er huisbezoek plaats, en bekeek men de woon-, en leefsituatie. In de vergadering besprak men het geval, en werd er beslist. De bedeelden werden wekelijks door twee werkende leden bezocht. De Elisabethvereniging hield zich bezig met behoeftige weduwen met kinderen, wezen, en kraamvrouwen. Deze dienden zich ook te houden aan de regels van de vereniging. Zo werd er bij het huisbezoek aangedrongen op regelmatig kerkbezoek, bezoek aan de school en catechismus door de kinderen. Verder werd gekeken naar netheid,zindelijk-

REGLEMENT

VOOR DE

DAMES-VEREENIGING

DER

H. ELIZABETH

TE

HELMOND.

HELMOND,
BOTS & JANSEN.
1878.

GAH, Bibliotheek,Brochures

heid en reinheid van het huis en haar bewoners.Hield men zich niet aan de regels, dan was onthouding van de bedeling het gevolg. Ook bij de Elisabethvereniging werd meestal bedeeld in goederen.
De kraamvrouwen die bedeeld werden moesten een minimum aan spullen hebben : bed + peluw, kussen, sloop, deken, twee lakens, hemd, nachtjak en slaapmuts.Voor de luiermand moesten zij hebben : wieg + beddegoed, drie hemdjes, drie borstrokjes, twee onderdoekjes, drie mutsjes, zes pellen, en een wollen luier, een wollen dekentje , een doopdoek en een doopmuts. Alles wat hieraan ontbrak werd uit het magazijn aangevuld. (15)
Na de bevalling ging de bedeling nog drie weken door en werd er vnl. voedsel gegeven : ½ pond koffie per week, witbrood, twee pond vlees of melk.
De weduwen met gezinnen waren de andere groep bedeelden. Met één kind kwamen zij niet voor bedeling in aanmerking. Het gemiddeld aantal kinderen lag op 3,5. (Bijlage 4)
De bedeling bestond voor de weduwen met gezinnen uit wekelijks : rogge-, en wittebrood, meel, rijst, koffie, boter, spek, vet, raapolie, zeep, soda, kleding en in de winter een halve mud steenkolen, in de zomer een mand turf.
Soms was er een extra bedeling, als er een grote gift was binnen gekomen. Ook waren er soms extraatjes voor de kraamvrouwen en weduwen. Hieruit bleek de oprechte liefdadigheid van de dames van de Elisabethvereniging. Zo verzorgde iemand met kerstmis een pan soep en balkenbrij voor alle bedeelden, en een ander lid breide ieder jaar een paar sokken voor ieder.

6. DE DIACONIE VAN DE NEDERLANDSE HERVORMDE KERK.

De Nederlandse Hervormde gemeente in Helmond is niet ontstaan uit een behoefte onder de Helmondse burgers. Ze werd in het leven geroepen door een besluit van de Staten-Generaal. Het aantal hervormden in onze gemeente was ook niet groot. De top in die groep Hervormden werd na 1870 gevormd door een aantal fabrikantenfamilies die zich ten tijde van de industrialisatie in Helmond vestigden : V.Vlissingen,Begemann,Kaulen,Ramaer,Carp en Wesselman.
De zorg voor de arme medemens zat in de organisatie van de Nederlandse Hervormde Kerk (N.H.K.)opgesloten. Ze berustte bij de diakenen die samen met de ouderlingen en de predikant in de kerkeraad,het bestuur, zitting hadden.
De leden van de kerkeraad werden gekozen uit de meerderjarige leden van de N.H.K.te Helmond. Ze werden voor vier jaar gekozen, en mochten maximaal acht jaar als lid van de kerkeraad fungeren.
De diakenen waren dus verantwoordelijk voor de zorg voor de armen, dit hield in : 'bijhouden van de diaconieadministratie, het innen van alle aan de diaconie aankomende gelden, het inzamelen van liefdegaven en het besteden van het geld, alles in de zin zoals de gemeente dit voor hare armen beoogt ' (16).
Het geld van de diaconie werd grotendeels belegd door middel van inschrijving op het grootboek voor Nationale schuld. Voor die tijd was het belegde geld een niet onaanzienlijke som : 1870 ƒ 11.800,- wat uitgroeide tot ƒ 27.400,- in 1897 daarna daalt het weer omdat in 1908 voor ƒ 7900,- verkocht werd. In 1912 bedroeg de inschrijving echter weer ƒ 25.500,-.
Naast deze inschrijving was er ook nog geld uitgeleend : 1877 ƒ 335,-, 1886 ƒ 1227,- , 1908 ƒ 8413,- tegen 4 % rente.
Het geld dat werd uitgegeven aan bedeling was aanzienlijk minder. Bedelingen vormden wel de enige uitgaven voor de diaconie. Zo werd in 1870 ƒ 496,18 aan

bedeling uitgegeven , in 1897 ƒ 1175,43 in 1909 ƒ 1009,47 en in 1914 ƒ 1303,04 (17).
De inkomsten werden gevormd door collecten,renten, soms de opbrengst van een armenconcert, en schenkingen en legaten.

De ondersteuning.

De bedeling geschiedde evenals bij de R.K.-instellingen zeer selectief. In de statuten staat : ' Het doel dier instelling is, uitoefening van Christelijke liefdadigheid jegens de behoeftigen die tot hunne gemeente behoren ' (17A).
Bovendien : ' Dat de bedeling wordt ingerigt naar de mate der bestaande behoeften in verband met de middelen, wordende daarbij vooral toegezien dat zij geene luiheid, onmatigheid, of eenige zeedeloosheid bevorderen ' (18).
Ook hier is het dus : netjes in de plooi lopen, anders geen bedeling.
In de stukken van de diaconie is niets te vinden over huisbezoek. Toch zal deze er ongetwijfeld zijn geweest. De bedelingen waren niet erg talrijk. Ze werden steeds onderverdeeld in onafgebroken bedelingen. In 1870 werden slechts 3 personen onafgebroken bedeeld en 7 mensen tijdelijk. In 1897 waren dat 8 onafgebroken en 14 tijdelijk, 1910 9 onafgebroken en 1 tijdelijk.
Een jaar springt er uit : 1901 met respectievelijk 10 / 27 bedelingen. (Bijlage 5).
Dit lijkt erg veel, zeker voor een door en door katholieke Brabantse gemeente. Men moet echter rekening houden met het feit dat veel bedelingen waren aan mensen op doortocht. Dit is in de kasboeken goed te zien, er staat dan :
..... uit Rotterdam ƒ 0.20. Of simpelweg het woord 'passant', waardoor duidelijk blijkt dat het gaat om een persoon op doortocht.

7. FUNDATIE THEODOOR NICOLAAS BEELS.

De fundatie Th. N. Beels ofwel de Beelsfundatie was een initiatief van de man die er zijn naam aan gaf. Theodoor N.Beels werd in 1773 in Helmond geboren. Hij was de oudste van de twee zoons die in het gezin geboren waren, en hij ging in Leiden medicijnen studeren. Daarna hield hij praktijk in Bergen op Zoom en later in Breda, waar hij in 1845 ook stierf. Beels had in Helmond veel vrienden, en ook woonde een van zijn vier zussen in Helmond. Daardoor kwam hij er veel en bleef hij op de hoogte van de situatie hier. Vrouw en kinderen had Beels niet, en zijn familie was erg welgesteld. Het kapitaal dat hij in zijn leven had vergaard wilde hij dan ook besteden aan het lenigen van de armoede onder de noodlijdende bevolking van Helmond. Na zijn dood werden die ideeën uitgewerkt door zijn neef Felix Keunen, die een eeuwigdurende fundatie tot ondersteuning van hulpbehoevende huisgezinnen en personen stichtte (19). In 1847 werd deze fundatie in het leven geroepen. De organisatie bestond uit drie gedeeltes:

1. Het College van kiezers.
Dit waren 20 'deftige ingezetenen' van Helmond. Zij dienden ervoor te zorgen dat dit kiescollege voltallig bleef, en ook benoemde het de administrateurs en de curatoren.

2. de Administrateurs.

Dit waren er vijf in getal. Door hen werd de fundatie beheerd. Zij belegden het geld in vaste goederen, hypothecaire obligaties of andere rentgevende wijzen. Hierover waren zij aan niemand verantwoording schuldig. Uit hun midden kozen zij de secretaris-penningmeester. Hij was de voorzitter, moest boekhouden , corresponderen enz. enz.

3. De Curatoren.

De drie curatoren vormden een soort kascommissie. Aan hen moesten de administrateurs het blijven be-

staan van de fundatie kunnen aantonen.
Aanvankelijk was er ƒ 30.125,- aanwezig, echter voor een groot deel belegd in Russische,Belgische,Oostenrijkse en Napelse effecten, die nu snel te gelde gemaakt moesten worden. Hierbij werd een flink verlies geleden. Soms brachten ze maar 50 % van de nominale waarde op. Nadat men het geld bij elkaar had, kon men de landgoederen Ruth en Vorst bij Vlierden aankopen. Het duurde tot 1865 tot het bedrag van ƒ 30.000,- , wat het minimum was dat in de kas moest zijn, weer bereikt was. Vanaf toen begonnen de bedelingen, die steeds alleen van de renten van het belegde geld werden bekostigd.

De Ondersteuning.

Bedoeling van de stichter was dat de baten van de fundatie hoofdzakelijk werden gebruikt ter voorkoming van de armoede. Het reglement in 1853 maakt hiervan : uitsluitend.

Bij de bedeling kwamen in aanmerking : 'Niet die, die het allerarmste zijn, maar alleen zij die zich door hun deugd, vlijt en oppassing steeds hebben onderscheiden en nog onderscheiden en de achting hunne medeburgers verdienen '. (20)
Zo kon bijvoorbeeld een gezin bedeeld worden waarvan de kinderen allen getrouwd waren, maar niet in staat vader en moeder te onderhouden.
De bedeling gebeurde altijd in grote discretie. Niemand behalve de administrateurs wisten wie bedeeld werd en hoeveel dat gezin kreeg.

Ook J.J.M. Heeren die in opdracht van de administrateurs in 1947 een werk schreef ter gelegenheid van het 100- jarig bestaan van de fundatie is niet duidelijk hoeveel mensen er bedeeld werden en wat zij kregen. Hij noemt 'enige tientallen gezinnen per jaar'. Wel schrijft hij dat in 100 jaar : 1847 - 1947 een totaal bedrag van ƒ 162000,- aan bedelingen is uitgegeven. In de eerste tientallen jaren was het gemiddeld

ƒ 1410,- per jaar en het laatste tiental jaar was het ƒ 3500,- per jaar.
Door de Beelsfundatie is alleen maar bedeeld. Zij deed geen andere liefdewerken.

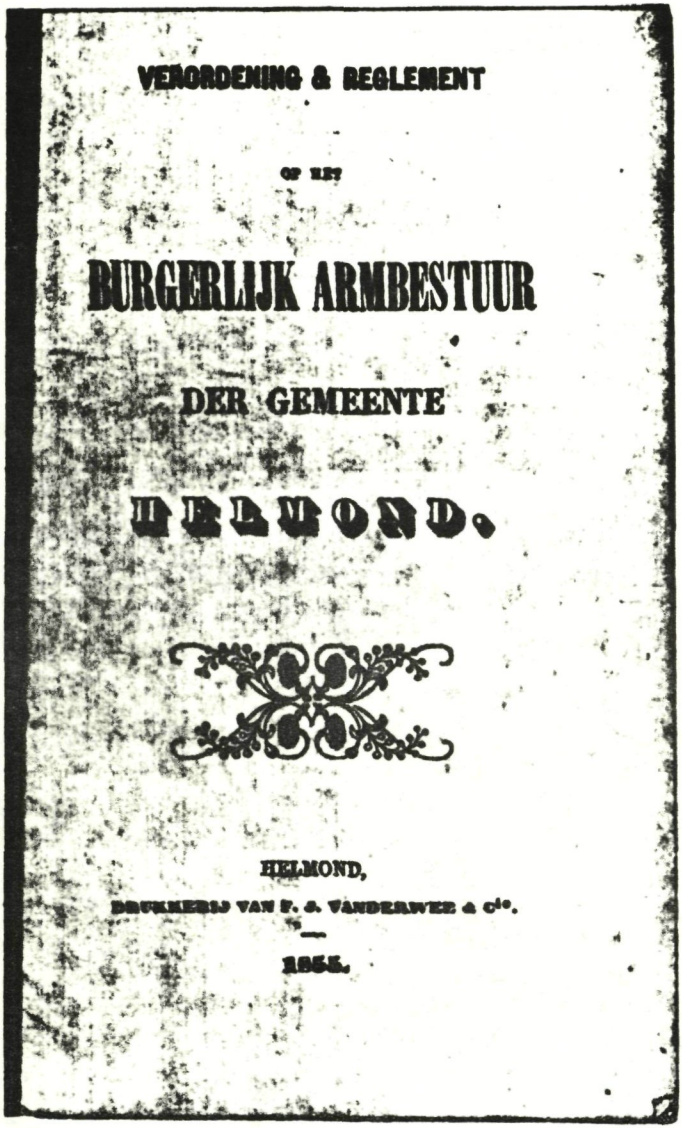
VERORDENING & REGLEMENT

OP HET

BURGERLIJK ARMBESTUUR

DER GEMEENTE

HELMOND.

HELMOND,

DRUKKERIJ VAN P. J. VANDERWEE & Cie.

1854.

GAH, Bibliotheek, Brochures

SAMENVATTING.

Een stormachtige groei van de Helmondse bevolking, ten gevolge van het op gang komen van de plaatselijke industrie,bracht met zich mee dat nogal wat mensen voor bedeling bij de daarvoor bestemde instellingen aanklopten.
Het percentage bedeelden lag in 1870 op 2/3 van de totale bevolking. Dat percentage werd nadien wel kleiner.
Van de instellingen waar de armen terecht konden was het Burgerlijk Armbestuur de belangrijkste. Door middel van een forse subsidie van de gemeente en nog wat andere inkomsten, die steeds zorgvuldig werden beheerd, kon ongeveer 2/3 van de armen door haar worden bedeeld. Toen zich later enkele andere instellingen aandienden werd de taak van het B.A. wel wat verlicht, maar niet veel. De rij van instellingen van weldadigheid werd verder aangevuld door de St. Vincentiusvereniging,de St.Elisabethvereniging, de diaconie van de Hervormde kerk en de Beelsfundatie. Het liefdehuis, waar weesjes werden ondergebracht, en het gasthuis waar zieken werden verpleegd completeren de lijst, maar door de hun opgenomen en verzorgde armlastige personen werden meestal door bovengenoemde instellingen ondersteund, en hun verzorging ook door de instellingen bekostigd. Bovendien waren het liefdehuis en het gasthuis geen instellingen in de vorm van de beschreven organisaties. Daarom zijn zij in dit artikel niet uitgebreid aan de orde gekomen.
De particuliere en kerkelijke armenzorg heeft, in tegendeel tot wat uit de gemeenteverslagen blijkt, wel degelijk een fors aantal armen bedeeld. Dit neemt echter niet weg dat het B.A. de belangrijkste instelling blijft. Ondanks de uitgebreide armenzorg bleven er toch mensen over die, op het bestaansminimum levende, en voor onderstand in aanmerking dienden te komen, maar door de talloze regels van verschillende instellingen niet bedeeld werden.

De cijfers die ik in de bijlagen gegeven heb omtrent de bedelingen, zijn naar ik aanneem niet geheel compleet. Dit komt omdat lang niet alle bedelingslijsten in het archief te Helmond aanwezig zijn.

N o t e n.

1 . F.W. Simon
Boeren en wevers Utrecht, 1946 p.8

2 . W.A.J.M. Harkx
De Helmondse textielnijverheid in de loop der eeuwen ; de grondslag van de huisige textielindustrie 1794 - 1870 ; bij drage tot de geschiedenis van het zuiden VIII Tilburg, 1967 p.129

3 . G.A.H., gemeenteverslagen van de jaren 1876,1900 en 1914

4 . Ibid.

5 . Harkx, a.w. p. 225

6 . L.J.v.Loo, 'Den armen gegeven....' ; een beschrijving van armoede, armenzorg en sociale zekerheid in Nederland 1784 - 1965, Amsterdam, 1981 p. 71

7 . G.v.Hoof, Ermoei troef ; de Helmonders 1850 - 1914 s.l. , s.a.. p.113

8 . Loeffèn van Gastel, M en K Jansen, Armenzorg in Geldrop 1870 - 1930 Geldrop, 1981 p.19

9 . Loeffen van Gastel, a.w. p.20

10. G.A.H. , notulen gemeenteraadvergaderingen 1870 - 1914

11. Ibid.

12. Kattestaart, H.
De Sint Vincentiusvereniging in Helmond in: Helmonds Heem sept. 1984 nr. 3 - p.2

13. Kattestaart, a.w. p.14

14. G.A.H. bibliotheek, jaarverslagen Elisabethvereniging 1878 - 1879

15. G.A.H. nieuw administratief archief, statuten diaconie N.H.K.

16. G.A.H. archief N.H.K. inv. nr.49 , 50, 51 en 54

17. G.A.H. nieuw administratief archief inv. nr.200 statuten N.H.K. - diaconie art.4

17a. G.A.H., nieuw administratief archief inv. nr.200 statuten N.H.K. - diaconie art. 2

18. Heeren, J.J.M.

Historisch overzicht van de geschiedenis van de fundatie Theodoor Nicolaas Beels s.l. , s.a. p.5

19. G.A.H.,nieuw administratief archief inv. nr.200 statuten Beelsfundatie art. 3.

Bijlage 1

Personeelsbezetting in de Helmondse industrie.

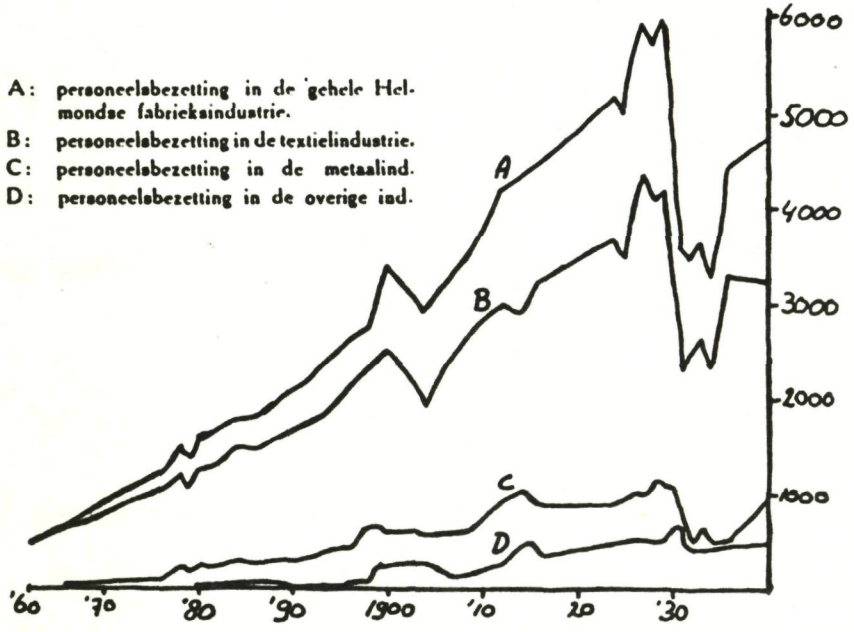

Bijlage 2.

Bedelingen in geld en natura (uitgedrukt in geld) in de periode 1870 - 1900.

	1871	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	98	99	1900
0-5	81	74	58	49	54	43	61		91	74	61	74	71	63	68	67	71	36	42	39	26	34	53
6-10	26	17	15	25	35	32	26		14	25	25	14	16	9	5	8	11	10	5	23	9	12	15
11-15	14	10	8	10	14	16	15		3	6	15	13	10	9	16	6	7	11	8	7	9	7	8
16-20	11	7	5	16	14	12	10		6	3	10	5	6	6	21	5	4	2	4	6	5	6	7
21-25	6	25	10	18	8	24	4		3	5	6	6	6	5	1	3	4	5	6	1	6	6	5
26-30	35	22	28	13	23	13	28		21	17	11	16	12	19	12	10	16	16	19	16	21	22	17
31-35	7	6	8	13	13	3	6		6	8	16	15	11	15	14	19	17	21	23	21	28	11	11
36-40	14	9	7	6	7	11	7		12	11	19	14	18	10	11	12	13	15	16	23	14	21	9
41-45	7	5	10	8	5	2	3		4	1	2	3	3	7	2	4	4	3	3	7	6	7	13
46-50	6	8	2	6	3	4	2		2	7	—	3	7	5	9	14	2	13	8	8	10	2	2
51-55	10	13	4	5	9	13	9		16	16	10	12	13	16	12	8	16	12	15	12	20	27	28
56-60	4	2	8	3	6	1	8		5	1	2	5	2	3	1	3	2	2	1	2	3	1	3
61-65	--	1	6	1	1	--	3		2	6	4	5	3	5	5	5	1	3	4	--	--	1	2
66-70	--	1	2	1	--	2	3		1	2	2	2	3	--	--	2	4	1	2	5	—	--	1
71-75	--	1	--	--	1	-	--		--	6	2	1	--	1	1	--	1	2	1	--	1	--	—
76-80	2	1	1	2	1	1	6		2	1	4	5	3	4	4	3	1	3	5	2	1	1	1
81-85	--	--	--	--	2	1	--		3	2	1	1	1	--	--	--	2	4	—	1	—	--	2
85	1	1	2	2	2	3	2		2	1	2	1	2	1	1	1	5	3	4	3	2	3	4

Het totaal van deze bedelingen is als volgt :

1871	224	1876	183	1881	193	1886	170	1898	161
1872	203	1877	193	1882	195	1887	181	1899	177
1873	174	1878		1883	187	1888	162	1900	197
1874	178	1879	193	1884	178	1889	166		
1875	198	1880	191	1885	183	1890	176		

Bijlage 3.

Het aantal bedeelde gezinnen door de conferentie **ST.LAMBERTUS.**

1905	29	1907	34	1909	49	1911	29
1906	34	1908	46	1910	40	1912	29

Bijlage 4.

Aantal bedeelde door de Elisabethvereniging 1877 - 1912.

Jaar	aantal weduwen met het aantal kinderen			aantal kraamvrouwe
1878-1879	9	/		49
1880-1881	17	/	68	15
1886	14	/	58	22
1888-1889	13	/	43	38
1892	16	/	40	30
1894	18	/	57	25
1895	17	/	48	14
1896	23	/	61	31
1897	18	/	62	19
1898	21	/		14
1899	16	/		28

vervolg bedelingen Elisabeth.

Jaar	aantal weduwen met het aantal kinderen			aantal kraamvrouwen
1900	11	/		17
1901	11	/		32
1902	16	/	61	37
1903	16	/	61	41
1904	15	/	51	44
1905	16	/	45	47
1906	14	/		32
1907	14	/	41	44
1908				43
1909	8	/	32	49
1910	11	/	45	45
1911	12	/		41
1912	11	/		28

Daar waar niets is ingevuld. ontbreken de gegeven.

Bron: G.A.H.: Jaarverslagen St.Elisabethvereniging. 1878 - 1912. Bibliotheek. nr. Z.1.)

Bijlage 5.

Aantal bedeelden door de Hervormde gemeente in Helmond 1870 - 1912.

Jaar	doorlopende bedeling	tijdelijke of eenmalige bedeling.
1870	3	7
1871	2	8
1872	3	7
1873	4	11
1874	4	4
1875	5	4
1897	8	14
1898	7	16
1899	8	17
1900	8	21
1901	10	27
1902	8	11
1903	10	12
1904	10	7
1905	9	7
1906	12	5
1907	7	6
1908	7	7
1909	6	3
1910	9	1
1911	10	5
1912	7	8

(Bron: G.A.H. : archief N.H.K.te Helmond inv.nrs.49,50,51)

J. van der Heijden.

HELMONDSE ARTSEN, APOTHEKERS EN VROEDVROUWEN TOT 1900

1. 1500 - 1700.

I. Inleiding.

Als voorwerk voor een onderzoek naar de 'medische stand' te Helmond tot ± 1900, is in eerste instantie getracht alle artsen, apothekers en vroedvrouwen die hier gepractiseerd hebben op een rij te zetten. Deze inventarisatie heeft tot op heden 75 namen opgeleverd. De vroegste vermeldingen zijn van rond 1500. Hoewel er in die vier eeuwen daarna een aantal perioden zijn waarvan nog niet bekend is of en wie de genees-, artsenijmeng- en verloskunde uitoefende, is besloten tot publicatie van de lijst over te gaan, in de hoop dat lezers enerzijds nieuwe namen als aanvullingen op de lijst hebben en anderzijds aanvullende gegevens over al genoemde personen willen verstrekken.

Vanwege de lengte wordt de lijst in twee delen gepubliceerd. Het eerste deel bevat de 16e en 17e eeuw; in het tweede deel zal de periode 1700-1900 beschreven worden.
Voorafgaande aan beide lijsten zal ingegaan worden op de opleidingen van de geneesheren, apothekers en vroedvrouwen.

Het ligt in de bedoeling na deze inventarisatie van de leden van Helmonds medische wereld te onderzoeken of en in hoeverre de personen aan elkaar verwant waren, hoe vermogend ze waren, waar ze woonden, kortom welke sociale status ze bezaten. Tevens hoop ik middels dit onderzoek aan het licht te kunnen brengen welke standsverschillen er waren tussen de medici en de chirurgij-

nen, artsen en apothekers, en tussen de artsen en de vroedvrouwen. Hoewel niet op alle vragen een even duidelijk antwoord gevonden zal kunnen worden, zal tot slot in deze artikelenreeks alvast aan de hand van een voorbeeld geschetst worden tot welke uitkomsten het onderzoek onder andere kan leiden.

II. Soorten geneesheren en de opleidingen van hen , de apothekers en de vroedvrouwen.

In de 16e en 17e eeuw berustte de ziekenzorg in de meeste plaatsen in Nederland bij een chirurgijn. Een dokter, die studie had gemaakt van de medicijnen, was een relatief zeldzaam verschijnsel. Ook in Helmond is tot het einde van de 17e eeuw sprake van chirurgijns. Pas vanaf plm. 1670 wordt vrijwel steeds de titel Medisch Doctor, geneesheer of een variant ervan gevoerd.

De geneesheren van die tijd waren uit hoofde van hun opleiding meer geleerde dan practicus. Het eigenlijke medische handwerk bleef grotendeels toevertrouwd aan de niet-academisch gevormde practici, de chirurgijns. 1) Tot de werkzaamheden van de chirurgijns hoorde het behandelen en verbinden van wonden, het zetten van botbreuken het verwijderen van tumors, het trekken van tanden en kiezen en vooral het aderlaten. Ook oefenden zij de gerechtelijke geneeskunde uit (lijkschouwen en behandelen van de gestraften). Het 'behandelen' en met name het 'water bezien' werd zo mogelijk aan een doctor overgelaten 2)

Wie wondheler wilde worden moest 'knechtsgewijs' bij een meester-chirurgijn gaan inwonen om het vak te leren. In een contract werd het jaarlijkse kost- en leefgeld vastgelegd. Meestal gingen de opleidingen tot bar-

bier en chirurgijn samen. Examens werden doorgaans afgenomen door meester-chirurgijns. Geëxamineerd werd in de vakken anatomie, heelkunde en in kennis van het instrumentarium. 3)

De Helmonder Johan Kets (geb.1627) wordt in de archieven eerst met barbier en later met 'cheruzijn' aangeduid. Mogelijk kan verder onderzoek verduidelijken of hier toentertijd de barbiers chirurgijnswerk deden ofdat Kets later een aparte opleiding voor chirurgijn heeft gevolgd. 4)

De meeste medici, die in Helmond werkzaam zijn geweest tussen plm. 1650 en 1800, hebben in Leuven of in Leiden gestudeerd. De opleidingen verschilden nogal van elkaar. In Leuven kon men na drie jaar studie, de voorbereidende artsenopleiding(=filosofie + natuurwetenschappen) niet meegerekend, het licentiaatsexamen afleggen. Daarna bezat men de bevoegdheid tot het uitoefenen van de geneeskunde. Aan het behalen van de hoogste titel, medicinae doctor (MD), waren astronomische onkosten verbonden, zodat het merendeel van de medische studenten als Medisch Licentiaat (ML) de Leuvense universiteit verliet. 5)

Leiden, opgericht in 1575, kende tot 1631 de graad 'licentiaat' niet. Daar was en bleef het doctoreren een normale studieafsluiting en niet iets zeldzaams, zoals in Leuven. 6)
Harderwijk, en in mindere mate Utrecht waren bij Noord-Brabantse aanstaande artsen in trek als promotieuniversiteiten. Van de 29 Noord-Brabantse medici te Harderwijk hadden er 18 enkele dagen na hun inschrijving de bul al in hun bezit. Veertien van hen hadden tevoren een andere universiteit bezocht. Cornelis van der Boesdonck is een Helmonds voorbeeld van deze praktijk. Op 30 juni 1680 werd hij ingeschreven als kandidaat te Harderwijk en drie dagen later promoveerde hij. 7)

De opleidingen van apothekers en vroedvrouwen waren in wezen hetzelfde georganiseerd als die van de chirurgijns. Men leerde het vak bij een meester-apotheker respectievelijk bij een andere vroedvrouw.

De apothekersopleiding duurde drie tot vier jaar. Voor begonnen kon worden met de studie moest een zekere kennis van het Latijn opgedaan zijn. Omdat de meeste medicijnen toen van plantaardige oorsprong waren, was voor een apotheker vooral de kennis van de geneeskruiden van belang. De meeste van die kruiden kweekte de apotheker in zijn eigen kruidentuin, de rest betrok hij van reizende kooplieden op de markt. Later werden de produkten e.d. van 'Kruydeniers' - in later tijd 'drogist' geheten - gekocht. Dit waren een soort agenten van grote handelshuizen. 8) Apothekers verkochten niet alleen geneesmiddelen,maar ook keukenkruiden, zuidvruchten, kaarsen en andere artikelen, die tegenwoordig bij een kruidenier te koop zijn. 9)

N o t e n d e e l II.

1. Bots, Mattey, Meyer. De Noord-Brabantse studenten, 1550-1750. (B.M.M.) , 98.

2. - D.Berents. Middeleeuwse heelmeesters; Spiegel Historiaal 1974, 196.
   - Lyons/Petrucelli. Geschiedenis van de geneeskunde, 4
   - B. Hermesdorf. Rechtspiegel, een rechthistorische terugblik in de Lage Landen van het Herfsttij (Hermesdorf) , 197.

3. - B.M.M, 98-99
   - Hermesdorf, 197-199

4. Oud Archief Helmond 486 IV, 10 en Notarieel Helmond 15 d.d. 24 mei 1682.

5. B.M.M, 82.

6. B.M.M, 87.

7. B.M.M, 93 en nr.624.

8. H.Bosman-Jelgersma. 5 Eeuwen Delftse apothekers (Bosman) 21-214

9. B.M.M, 103.

III. Lijst van artsen, apothekers en vroedvrouwen te Helmond tot ± 1700.

Per persoon wordt steeds zowel de tot nu toe bekende periode van uitoefening van het beroep in Helmond vermeld als de aanduiding van het beroep in de archieven. Als bij de medici nog niet bekend is wat voor soort arts het betreft, dan wordt volstaan met de term ' geneesheer '.

1. Arnold/Aert Goben, 1491 - 1515 [1] chirorgicus.

Arnold Goben, chirurgijn en burger van de stad Helmond, treedt 21 december 1491 op als getuige bij het verlijden van een akte voor notaris Gerrit Sweers, wellicht beter bekend onder zijn Latijnse naam Gerardus Hospitis. 2)

1) A.Frenken, Helmond in het verleden II (Frenken II). 338 noot.
2) Notarieel archief Aarle-Rixtel nr. 1.

2. Hendrik Goben, (1509) 1528 - 1549 [1] geneesheer.

In 1509 treedt Hendrik, zoon van mr. Art Goben (nr.1) op als koper van een huis c.a. in de Binderstraat.

Der Doctor.

Ich bin ein Doctor der Artzney/
An dem Harn kan ich sehen frey
Was kranckheit ein Menschn thut beladn
Dem kan ich helffen mit Gotts gnadn
Durch ein Syrup oder Recept
Das seiner kranckheit widerstrebt/
Daß der Mensch wider werd gesund/
Arabo die Artzney erfund.

Jost Amman/Hans Sachs

In modern Nederlands vertaald:
Ik ben dokter in de geneeskunde;
aan de urine kan ik zien
aan welke ziekte een mens lijdt,
die ik dan kan helpen met Gods genade;
door een siroop of recept,
dat de ziekte tegen gaat,
dat de mens weer gezond wordt.
Arabo heeft de geneeskunde uitgevonden.

Hij is dan dus volwassen en waarschijnlijk al chirurgijn, hoewel zijn beroep niet in de akte vermeld staat. 2)

1) Frenken II, 338 noot.
2) Oud archief Helmond (DAH) 1496.

3. Peter van Brouheze, 1545 geneesheer.

4. Peter van Bree, 1548 - 1552 geneesheer.

Waarschijnlijk zijn deze geneesheren identiek aan elkaar.

Lit: Frenken II, 338 noot.

5. Jacob van Alder, 1557 geneesheer.

Volgens Frenken is Jacob van Alder misschien dezelfde persoon als de in de periode 1568 - 1578 onder de naam Jacob van Villers voorkomende geneesheer. Zie nr. 8.

Lit: Frenken II, 338 noot.

6. Jan Goben, plm. 1567 cijrurgijn.

Deze chirurgijn wordt vermeld in een schepenakte uit 1604, waarin staat, dat een huis c.a. in het Biezenstraatje iemand toebedeeld was 'nae doede ende afflivicheyt mr. Jan Goeben, cijrurgijn, ute deyll brieff voer schepenen van Helmont gepasseert, wesende van der 7 aprilis anno 1567. 1) Jan Goben is ongetwijfeld familie van de eerder genoemde Aert en Hendrik Goben.

1) Rechterlijk archief Helmond (R-Hm) 245 fol.44r, akte 6 augustus 1604.

7. Jacob van Vieleers/Villers, 1568 - 1578 [1] medicijn.

'Mr. Jacob vab Vieleers, medicijn,' staat als zodanig op de zgn. foutlijst van het ruitergeld van het rekeningjaar 1567/68 vermeld. 2)

1) Frenken II, 338 noot.
2) DAH 944f, een vondst van dhr. A.Bodemeijer.

8. Aelbert van Wallenborch, 1592 cherusijn.

26 november 1592 koopt 'mr. Aelbert van Wallenborch cherusijn' een huis met aanbehoren, gelegen in De Haghe, naast een stuk land dat hij al in bezit had. Deze mr. Aelbert is volgens Frenken waarschijnlijk dezelfde als mr. Aelbert Kets, die volgt.

1) R-Hm 242, fol 81^{r}

9. Aelbert Kets, 1592 - 1606 [1] cherugijn [2]
mr. surgijn
chyrgyn
chyrurgyn

overleden Helmond 1637

Momenteel zijn vier vindplaatsen bekend waarin de naam Aelbert Kets/Kesst/Kaets met beroepsvermelding voorkomt, terwijl één keer (in 1594) sprake is van 'mr. Aelbert surgyn'. Aangezien het in de betreffende acte handelt om een erffenisse' aan de Korte Steenweg en Aelbert Kets daar een huis c.a. bezat, [3] is deze vondst hier geplaatst i.p.v. bij Aelbert van Wallenborch.
Verder weten we dat Aelbert Kets tussen 1605 - 1610 het beroep van schoolmeester heeft uitgeoefend.4)

1) Frenken II, 338 noot.
2) R-Hm, fol. 63^{v}, 6 februari 1594; fol.111^{v}, 13 september 1594;

R-Hm. 245 fol Bv, 12 april 1603; fol.45r, 16 augustus 1604;
Notarieel archief Helmond inv. nr.2, acte 16, 16 december 1595 - J.J. de Waal: De Notariële werkzaamheden van Adriaen Brouwers; in de Vlasbloem 1982, 76.

3) Huisarchief Helmond inv. nr. 173 blz. 28.
4) Frenken II, 242.

10. Guilliam van (der) Boesdonck, ± 1638 - ± 1665
apotheker.
geboren 1587/88
overleden 1680 te Helmond

In de lijst van niet gegoede Helmondse ingezetenen uit 1665 1), wordt Guilliam Boesdocnk nog als 'apotheker' aangeduid, terwijl hij dan al zo'n 77 jaar oud is.
Eén van zijn zoons werd geneesheer en vestigde zich in 1692 te Helmond (zie nr.26).

1) Oud archief Helmond (DAH) 486 IV, blz.2.

Lit.: J. Heeren, Biografisch woordenboek Helmond 36-37.
J. Heeren, De rentmeestersfamilie van Cranenbroeck,
Brabantse Leeuw 1952, 103-104.
C. van Bokhoven, Een begrafenis en verpleegkosten rekening uit het jaar 1662.
Mededelingenblad Heemkundekring Helmond 1959 nr.2, 6-7.
A. Frenken, Helmond in het verleden I (Frenken I), 222-224.
A. van Sasse van Ysselt,
Nieuwe catalogus der oorkonden en handschriften van het Provinciaal Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant, eerste supplement (oorkonden 1915) nrs. 580a, 582.

11. Maria Jans. 1638 - 1650 vroedvrouw.

In het doopboek van St.Lambertuskerk over de periode 1632 - 1653, komt Maria Jans 106 maal als vroedvrouw voor. 1)
Tussen 1638 en 1650 wordt opmerkelijk veel melding gemaakt van vroedvrouwen als plaatsvervangend doophefster. Het waarom hiervan is nog niet achterhaald kunnen worden.
We danken er echter de namen van vijf vroedvrouwen aan.

1) Doop-trouw-begraafboek uit het bisschoppelijk archief (DTB BA) 3

12. Christiaan van Empel, 1639 - 1645 (1653) mr. chirurgijn.

In 1639 is Christiaan van Empel al gehuwd, terwijl een jaar later zijn vrouw wordt vermeld als 'Dorothea mr. Christiani ab Ampel'. 1) Hij is dan dus al chirurgijn, hoewel zijn beroep tot nu toe slechts uit een acte van oktober 1645 blijkt. 2)
Gedurende 1652/53 was Christiaan van Empel deken van het leegambacht, 3) het gilde waarin o.a. de barbiers en chirurgijns verenigd waren.

1) D.T.B. B.A. 3 fol. 44v, 27 september 1639; en fol. 47r, 25 mei 1640.
2) van Sasse van Ysselt, Oorkonden 1915, 581a, 11 oktober 1645.
3) O.A.H. 51.
Lit.: J.Heeren, Biografisch woordenboek Helmond,89.

13. Hilla Broecx, 1639 - 1648 vroedvrouw.

Hilla/Hillegunda (Henrici) met de achternamen Bro(c)x/

Broe(c)x/ van den Broeck en Paludana, voorzien van de toevoeging obstetrix, komt 63 keer voor in de periode 1639-1648. 1)
In 1665 worden op de lijst van gegoede burgers - hieronder verstaat men de burgers die meer dan f.2000,- bezitten- ' de kinderen Hilleken Broecx ' genoemd. Wellicht worden hier de kinderen van de vroedvrouw bedoeld.

14. Pannekoek, ± 1640 chirurgijn.

Deze chirurgijn is nog slechts door de mondelinge mededeling van de heer L. Boeije bekend geworden. Pannekoek, chirurgijn in Helmond, zou in 1640 in Oirle een stuk land verkocht hebben. 1)

1) Oud archief Venraij.

15. Anna Jans. 1640 - 1647 vroedvrouw.

Zij treedt in de periode 1640-1647 bij 38 dopen op als doophefster, waarbij 32 keer de toevoeging obstetrix achter haar naam staat.

1) D.T.B. B A 3.

16. Johanna Peters, 1641 - 1648 vroedvrouw.

Relatief weinig komt Johanna Peters in het meergenoemde doopboek voor als vroedvrouw. Zij wordt slechts vijf keer in de periode 1641-1648 genoemd.

17. Aleid Jans (van Graff), 1642 - 1648 vroedvrouw.

De laatste vroedvrouw die in het doopboek 3 wordt

Lucas van Leyden: Aderlating aan het oor; 1524

vermeld, is plaatsvervangend doophefster bij 7 dopen. Vijf keer wordt haar beroep van vroedvrouw erbij vermeld.

18. Steven Lob, na 1665 - + 1679 chirurgyn.
overleden 1679 te Helmond.

Tot nu toe is 'doctor Lob ofte meester Steven' slechts bekend door zijn overlijdensvernoeming op 1 januari 1679 in het register van doden en van taxaties voor de collaterale successie. [1] Hij kwam echter niet voor op de lijsten van (niet) gegoede Helmonders uit 1665.[2]

1) R-Hm 373
2) D.A.H. 486 IV.

19. Johan Kets, ± 1665 - 1684 cheruzijn.
geboren 1627 te Helmond
overleden 1684 te Helmond.

Hoewel deze kleinzoon van Aelbert Kets op 38-jarige leeftijd nog wordt aangeduid met het beroep barbier [1], staat in een acte uit 1682, die verleden is voor zijn neef notaris Joachim Kets, dat hij 'cheruzijn' is in Helmond. [2]

1) D.A.H. 486 IV
2) Notarieel archief Helmond 15, 24 mei 1682.

20. Hendrik van Luytelaar, voor 1676 - + 1693
medisch doctor.

geboren 1646 te Helmond
overleden 1693 te Helmond.

In 1676 wordt Hendrik lid van de Broederschap van

de Heilige Rozenkrans. In de ledenlijst staat achter zijn naam de 'M.D.' titel.

Bots, Mattey en Meijer schrijven nadrukkelijk 'voerde de titel Medisch Doctor' .[2] Een promotie is blijkbaar in de Leuvense archieven niet te vinden. De literatuur over Hendrik van Luytelaar de M.D. is tamelijk verwarrend wat betreft zijn huwelijk en overlijden. Het biografisch woordenboek van Heeren geeft de juiste overlijdensdatum van 17 oktober 1693 [3] en een juist huwelijk met Anna Sophia Sloen. [4] In 1956 echter verschijnt een artikel van Heeren en Swane [5] waarin A.Sloen niet voorkomt, maar wel M. van Aken en P.Verhoeven. Deze laatstgenoemden huwen met Hendrik Leonart van L. Bij gebrek aan andere Hendrikken met als vader een Leonart in de betreffende genealogie is het zeer aannemelijk dat deze beide huwelijken de geneesheer Hendrik betreffen.

Het derde huwelijk dat in de genealogie door Heeren en Swane worden genoemd, te weten Hendrik x Jenneken van de Ingen in 1688, kan m.i. niet onze Hendrik M.D. betreffen daar het bovengenoemd echtpaar in 1696 nog een zoon krijgt terwijl Hendrik M.D. in 1693 is overleden. Naast de geneesheer Hendrik leven tegelijkertijd nog minstens twee Hendrikken van L. die wat leeftijd betreft voor dit laatste huwelijk in aanmerking kunnen komen.

1) D.T.B. B.A.2: D (ominus) Henricus van Leutelaar M.D.
2) Bots, Mattey, Meijer, De Noord-Brabantse studenten 1550-1750 (BMM) nr. 3364.
3) R-Hm 373 en D.T.B. B.A. 10.
4) J. Heeren; Biografisch woordenboek van Helmond, 149; R-Hm 373, 16 november 1693.
5) J.Heeren en J.Swane: van de Luytelaar, Brabantse Leeuw 1956, 139-140.

21. Cornelis van Deurne, voor 1680- ± 1712 chirurgijn.

In de begrafenisstoet van de laatste baron van Cortenbach, heer van Helmond, in 1682 loopt, naast Hendrik van Luytelaer en Guilliam van Boesdoncq, ook 'mr. Cornelis van Deurne, chirurgijn' mee.[1]
In 1712 bewoonde deze chirurgijn het huis De Engel op de Markt. [2]

1) D.A.H. 68
2) Heeren, Oude huizen en hun bewoners te Helmond I (Heeren, oude huizen I)
Zuid Willemsvaart 1926, 9 januari.

22. IJsebrant van Enten/Inten, 1685- + 1696 medicinen doctor.[1]

geboren te Haarlem
overleden 1696 te Helmond.

IJsebrant van Enten vestigde zich, komende uit Haarlem, bij zijn huwelijk in 1685 met Maria van Oldenzee te Helmond als geneesheer.

1) R-Hm 374 fol. 7v.

Lit. J.Heeren, Biografisch woordenboek Helmond, 90.
J.Heeren, genealogische fragmenten; van Enten, Taxandria 1931, 54-55.
A.Sassen, Protocollen van de Helmondse notarissen (protocollen) 117, 154, 269.
A. Frenken I, 124.

23. Johan Kets, ± 1688 - na 1708 chirurgijn.

geboren 1655 te Helmond.

Deze Johan Kets is een zoon van de eerder vermelde Johan Kets (nr.19)
Bij zijn huwelijk in 1688[1] is hij al chirurgijn.

Tussen juni 1688 en 1708 breidt het gezin van hem en zijn vrouw Margaretha Dirk Huybers Coenen/Coonen zich met zeker 8 kinderen uit. In 1710 legt ene Johan Kets de eed af als armendokter van Helmond.
Het is nog niet geheel duidelijk of het déze Johan betreft. [2]

1) DTB 11 fol. 13v en DTB-BA 5.
2) Frenken II, 338.

24. Maria Becx, 1690 - vroedvrouw.

Op 28 juni 1690 getuigt Hendrik van Luytelaar, dat Maria Becx bekwaam is om vroedvrouw voor de stad te zijn.

Lit.: Frenken II, 339.

25. Joachim Kets, voor 1691 - chirurgijn.

Tussen augustus 1691 en september 1695 is de chirurgijn Joachim Kets schepen van Helmond.
In de nog voorlopige genealogie Kets komen tegelijkertijd zoveel Joachims voor, dat vooralsnog niet duidelijk is om welke Joachim het hier gaat.

1) DAH 70 fol. 106v; DAH 71.
Lit.: J. Heeren, Biografisch woordenboek van Helmond, 134.
Heeren verwart overigens Joachim met Johan Kets (nr.23).

26. Cornelis (van der) Boesdonck. 1692 - 1696 Medisch Doctor.

geboren 1650 te Helmond
overleden 1696 te Helmond.

Der Apotecker.

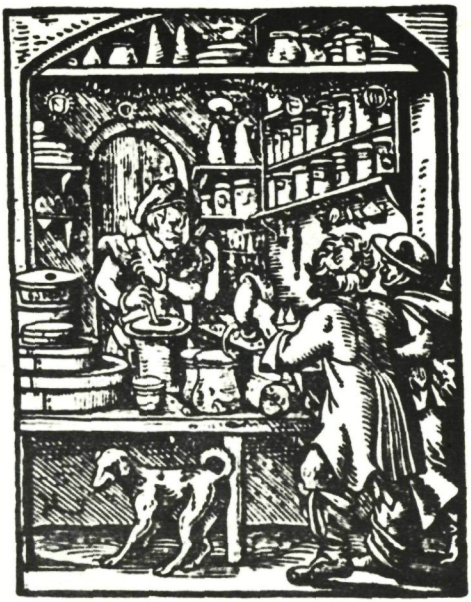

Ich hab in meiner Apoteckn
Viel Matery die lieblich ſchmeckn/
Zucker mit Würtzen ich conficier
Mach auch Purgatzen vnd Cliſtier/
Auch zu ſtercken den krancken ſchwachn
Kan ich mancherley Labung machn/
Das alles nach der Artzte rahe
Der ſeinen Brunn geſehen hat.

Jost Amman/Hans Sachs: Das Ständebuch; 1568

Hij vestigde zich na zijn promotie tot M.D. te Utrecht, in 1696 in zijn geboorteplaats.
Rond 1736 neemt zijn zoon Theodoor naar alle waarschijnlijkheid de praktijk over.

Lit.: B.M.M. nr. 1844.
J.Heeren, Biografisch woordenboek van Helmond, 105.
J.Heeren, De Oud-Helmondse doktersfamilie Van den Grootenacker, Brabantse Leeuw 1959, 28-32, 36-38.
A.Sassen, protocollen 23, 51, 76, 92, 108, 113, 127, 238.
A. Frenken I, 75 en 99.

Cornelis van der Boesdonck is de zoon van apotheker Guilliam van der Boesdonck (nr.10). Cornelis promoveerde drie dagen na zijn inschrijving bij de universiteit van Harderwijk. 1)
Na het overlijden van zijn ouders vestigde hij zich, komend vanuit Delft, te Helmond. 2)

1) B.M.M. nr. 624.
2) Heeren, Biografisch woordenboek van Helmond, 36.
Lit.: J. Heeren, De rentmeestersfamilie van Cranenbroeck, Brabantse Leeuw 1952, 103 - 104.

27. Johan van den Grootenacker, 1696 - ± 1736
medisch doctor
apotheekhoudend.

geboren 1670 te Helmond
overleden 1748 te Helmond.

28. Hendrik Canters, (1696) 1699-1701
Medecijn doctor
Medicine doctoir

geboren ± 1669
overleden 1701 te Helmond.

Volgens Heeren vestigde Canters zich bij zijn huwelijk met Anna van der Boomen in 1699 te Helmond.[2]
In 1696 echter koopt hij een huis c.a. in de Veestraat en is dan Medisch Doctor.[3]
Wellicht heeft Canters zich evenals Van den Grootenacker vlak na het overlijden van Van den Boesdonck en Van Enten in 1696 in Helmond gevestigd.

1) DTB 11 fol. 45v.
2) Heeren: Oude huizen IV, ZWV. 1926, 30 Januari.
3) OAH 1504.

wordt vervolgd.

ONZE WANDELGEBIEDEN

Jan Zeeuwen

Toen de gemeente Helmond besloot het gebied benoorden onze ijsbaan, tussen de Gulden of Oude Aa en bebouwing Kemenade/Eeuwsels tot stadsdeelpark te benoemen, was dit een voortreffelijke gedachte.
Ze noemde het wandelpark De Bundertjes en liet de werkzaamheden uitvoeren door de Nederlandse Handelmij. Kosten ƒ.770.000.--. Deze zorgde, ten dele, voor een grintpad met een afzetting van graszoden. Het terrein werd aangekleed met ca. 1700 bomen en 10.000 heesters. Voor de jeugd werden, tegen de woonwijken, enkele speelterreinen geschapen. Voor de verwoede wandelaar een eldorado, vlakbij de stad, met links een riviertje, de Oude Aa, dat zich wendt en kronkelt en erlangs een begaanbaar pad. In het midden een natuurgebied, met in het centrum een vijver. Binnen dit afgepaalde deel experimenteert de groep Jonge Onderzoekers met een moestuin, waarin diverse gewassen. Voorts wordt een onderzoek ingesteld naar het plantenen struikenbestand, waaruit blijkt dat de diversiteit groot is en indrukwekkend en exploitatie zeker rechtvaardigde. Toch, ondanks de goede bedoelingen van onze bestuurderen, wordt het gebied slechts door een handvol bezocht. Steeds dezelfde mensen. Vaak mannen, die een klein uurtje willen wandelen en de hond meenemen, of vrouwen uit de aangrenzende bewoning, die de hondjes even de behoefte laten doen. Maar dit zijn niet de enige bezoekers. Immers is er een categorie,die er met heel andere bedoelingen komt. Dit bleek vooral in het begin, toen tientallen meters graszoden, die de begrenzing van de weg vormen, werden meegenomen. Doch hier bleef het niet bij, want later konstateerde onze Gem. Plantsoenendienst diverse beschadigingen van bomen, vernieling van reflektoren van de afrasteringen en kapotgeslagen klaphek bij de gracht.

Nu, najaar 1985, zijn de klachten zeer verminderd, ofschoon de herstelkosten in enkele jaren ruim *f.* 7000,-- bedroegen.
Er is nog een ander facet, dat de aandacht verdient Het bestand dieren, dat het terrein bevolkte, neemt snel af. Volgens de bezoekers van het toenmalige, woeste, gebied tenminste. Nagenoeg verdwenen zijn de reigers en de uilen, om maar niet te spreken van de reeën, die langs de Oude Aa voedsel zochten,maar nu door de honden zijn verdreven. Bovendien sinds de elektriciteitsmasten daar zijn verdwenen, is een begin- en eindvertrekpunt van de zwaluwen naar zuidelijke gebieden verplaatst. Duizenden diertjes bezetten toen de draden, op doortocht naar het zuiden. En telkens wachtte een handvol op de volgende grote groep. Dat alles is verdwenen; de zwaluwen helemaal, het rest-dierenbestand aanmerkelijk geslonken.

Toch een fijn wandelgebied, waarvan jammergenoeg te weinig gebruik wordt gemaakt. Ondanks de gunstige situering: direkt tegen de stad gelegen en ver van het drukke verkeer.

Datzelfde geldt voor ons oudste wandelpark, de Warande; oorspronkelijk een door hekken, heggen of slootjes omgeven terrein, waarin wild werd uitgezet. Een jachtterrein, tot het begin van onze twintiger jaren voor de Wesselmans, de eigenaren. In 1929 kocht de gemeente Helmond het wandelbos, een eeuwenoud goed ging over in andere handen.
Eeuwenoud, immers de Warande dateerde al uit het begin van de 14e eeuw. Dit bleek uit een wisselbrief van 5 juli 1314, waarin staat vermeld, dat tot het Oud Huys/ Kasteel een park of warande behoorde; een natuurgebied, dat omstreeks 1560 te boek staat als een wildernis van ongeveer 100 bunders. Een bos, met in het midden een ronde vijver; beplant met eiken- en beukenbomen en daar tussendoor varens en heesters. Met aan de aangrenzende Gistelkant een huis plus hof van fruitbomen, De Kluys genaamd. Bij de overname door de familie Wesselman, in 1781 van de graaf van Arberg, bewoond door twee kluizenaars. Later, in het begin van deze

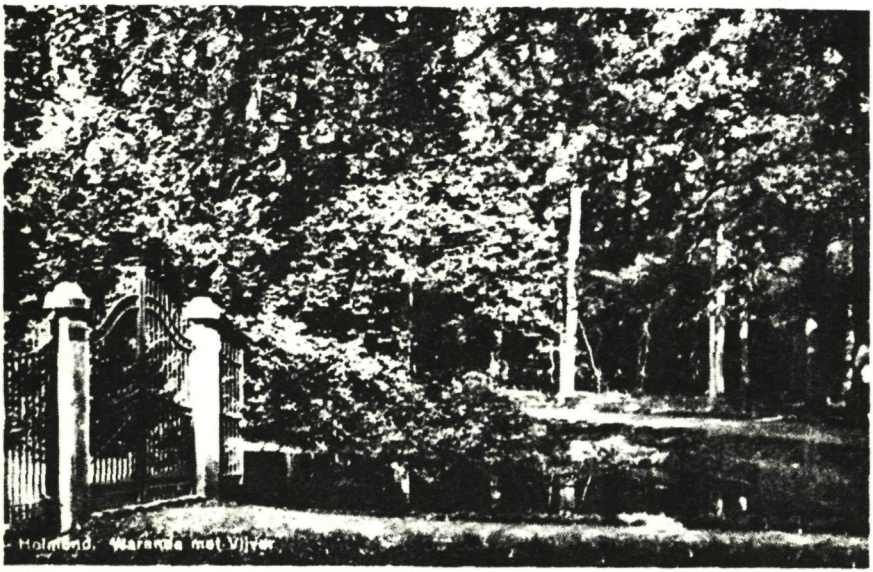

eeuw, door baron van Hardenbroek en in de dertiger jaren als café-restaurant door de familie Hoedemaker geëxploiteerd. In het midden van de vijver begroeven de Wesselmannen hun doden, in het hart van de Warande. De Warande, het aangename wandelpark; dominee Hanewinkel beschrijft het in 1799 in zijn 'Reis door de Meierij' als volgt: ' Even buiten dit stadje ligt een aangenaam Bosch, behorende aan de Heer van deze plaats. Men noemt dat Bosch, het Park. Het is de algemene wandelplaats van de Helmonders, vooral op Zondagen. Ik heb zelf daarin verschillende prettige uren doorgebracht. En terecht'.
Immers de Warande is een prachtig park, altijd koel, met een 'beukenberg', waar de duivel in zijn blootje wel eens iets haalde. Tenminste, zo luidde een kortregelig rijmpje, speciaal voor kinderen bestemd.

Dezelfde schoonheid, wat de natuur betreft, gold het Groot Goor, de bufferzone tussen bebouwing Ganzenwinkel Mierlo-Hout en het Eindhovens Kanaal. Een uitzonder-

lijk natuurdomein met gebaande paden en banken en tafels om wat mondvoorraad te verorberen.
Uniek, wat flora en fauna betreft; een vrij recent onderzoek wees tenminste uit, dat 341 planten- en bloemensoorten werden aangetroffen. Wetenschappelijk gezien dus zeer belangrijk. Toen er dan ook plannen waren nòg een deel van het Groot Goor tot bouwgebied te verklaren, protesteerde de Mierlo-Houtse Werkgroep Inspraak van de Samenlevingsopbouw om dit te voorkomen. Immers het gebied rond het Eindhovens Kanaal gold als heel gewichtig, wat het planten- en dierenleven betrof.Sinds het verbieden van scheepvaartverkeer op het kanaal,is die rust bovendien een winspunt voor het dierenbestand. Jammer is daarom, dat er nog steeds een hondenvereniging huist, die vanwege het rumoer beter elders gehuisvest kon worden. Een bos, eigenlijk met geen ander te vergelijken , wat woestheid en schoonheid aangaat. Een ongekultiveerd juweel.

Maar er is nog een wandelgebied, dat ofschoon kleiner, en meer geordend, de moeite waard is: het stadspark rond het kasteel. Beide sinds de aankoop door de gemeente sinds 5 april 1923 open voor het publiek. Het kasteel als werkruimte voor de ambtenarij en dienst doende als stadhuis, het park als lustoord voor de stadgenoten. Een park, uitzonderlijk verfraaid in 1984 toen een hinderlijke auto-parkeerplaats vervangen werd door een gracieus en vrolijk bloemenperk, boompjesrijen en zitbanken, waarvan één in mozaïek, met een vogel- en bloemmotief. Een aanwinst voor ons prachtige park.

- Ja, zei Piet de kastelein, vrurer mochten allein de vrienden van de Wesselmannen en de leveranciers in ut park.
- D'ès geldgebrek, antwoordde jhr. Emile, de stadsen adel en ut fabrikantendom zitten financieel an de grond.

- Nou en of, repliceerde Jean-Claude, ut gros hi ginnen enkelen invloed mir.

- D'ès waor,lachte de dove Gregoor, de profs zin uitgeboerd.

- Zo is dè, antwoordde broeder Olijf, dor is nog mar ein' groep, die machtig is, dè zin de specialiste in ut ziekenhuis.
  Dat zei broeder Olijf, die hoog opgaf van de oogarts, die hem, via een laserstraaltje een beter zicht had gegeven. Maar zei de oogarts: 'niets zwaars meer tillen, geen tennisspel en zeker niet paardrijden'.

- Accoord, zei Olijf, terwijl hij nadacht, dan zal ik mun perd mar opète.
  Tot grote verwondering van de oogarts, die zo'n reaktie nog nooit had vernomen. Hij keek er kennelijk van op. Clothilde, Olijf's vrouw ook, maar heel even. Want even later reageerde ze bijzonder opgewekt:
' Dan hoef ik vurlaupig nie nor de slager '.

- D'ès waor, lachte Olijf handenwrijvend, un heil perd....dè duurt laaaang.

INHOUD HELMONDS HEEM 1985.

ARTIKELEN.

Helmondse inzendingen op de eerste nijverheidstentoonstellingen in Nederland 1808 en 1809
Giel van Hooff I, 1-7

Het geslacht van Bokhoven
J.A.Bodemeyer
deel II I,14-24
deel III (slot) II,23-39

Een onverwachte aanwinst (oude opstellen van H.B.S. leerlingen,o.a. over de mobilisatie van 1914)
J.J.F. de Waal I,25-31

Anti-semitisme einde 19e eeuw, ook in Helmond ?
Giel van Hooff I,32-36

De postverbinding Helmond-Eindhoven
Jan Spoorenberg III,18-19

Helmondse namen in het verleden en heden
J.J.F.de Waal III,21-32

Armenzorg in Helmond 1850-1914
Hans van Bussel
deel I III, 3-13
deel II IV 3-22

HELMONDSE ARTSEN, APOTHEKERS EN VROEDVROUWEN (tot 1900)

J.F. van der Heyden.

Deel I IV, 23-41

BOEKBESPREKINGEN.

De St.Lambertuskerk, stadskerk van Helmond
Giel van Hooff II,2-6

De St.Lambertus, stadskerk van Helmond
G.J. van Bussel II,7-20

Helmond Munumentaal
Giel van Hooff II,40-45

VERHALEN.

Bevrijding
Jan Zeeuwen I,8-13

De Lambertuskerk
Jan Zeeuwen II,21-22

Rechtspraak in het oude Helmond
Jan Zeeuwen III,14-17

ONZE WANDELGEBIEDEN

Jan Zeeuwen IV, 42-46

DIVERSEN
In memoriam Frans Steegmans II,1

Nieuw genealogisch tijdschrift voor O.-Brabant
J.A. Bodemeyer III,19-20